

Аладько Д. О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології
Рівненського державного гуманітарного університету

ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДИНИ ЗАСОБАМИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ-ЗООНІМОМ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Анотація. У статті розглядається використання фразеологічних одиниць з компонентом-зоонімом для позначення характеристик людини в англійській та українській мовах.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, антропоцентризм, метафора.

Постановка проблеми. Зіставні дослідження лексико-семантичних систем різних мов набувають особливої значущості на сучасному етапі розвитку мовознавства. Предметом такого аналізу постають різноманітні концептуальні сфери, стереотипні уявлення та ситуації, семантичні поля, тематичні групи лексики з точки зору категоризації досвіду і розгляду системи аксіологічних норм певного етносу, лінгвокультурних, символічних та етносеміотичних вимірів мовних одиниць, соціалізації особистості та моделей поведінки в межах певної мовної картини світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідження значення, змісту, семантичної наповненості номінативних одиниць присвячували праці такі провідні мовознавці, як, зокрема, Ю.Д. Апресян, Н.Д. Арутюнова, В.Г. Гак, М.П. Кочерган, О.С. Кубрякова, О.О. Тараненко, В.М. Телія, С.М. Толстая, Т.Р. Кияк, М.Е. Рут, О.О. Селіванова, Ю.С. Степанов, Г.А. Уфимцева.

Попри значну кількість наукових праць, актуальним залишається питання зіставного аналізу семантичної наповненості мовних одиниць, зокрема фразеологізмів, в різних лінгвокультурах, що дає змогу краще зрозуміти світосприйняття різних етносів на когнітивному рівні.

Метою статті є аналіз фразеологізмів з елементом-зоонімом в англійській та українській мовах.

Виклад основного матеріалу. Мова є відображенням етнокультурних стереотипів, які корелюють з національною специфікою сприйняття світу. Мовні явища входять у коло етнолінгвістичних студій, які розглядають співвідношення національної мови та культури через взаємодію мовних та етнокультурних чинників та їх функціонування в житті спільноти [1, с. 15].

Ключовою парадигмою сучасної лінгвістики став принцип антропоцентризму, мовні одиниці при цьому розглядаються та досліджуються як продукт народу-носія, етносоціуму, що породив мовний феномен як ключовий елемент національної культури. Ідея антропоцентричності мовознавства сьогодні є загальновизнаною, а людина виступає точкою початкового відліку під час аналізу мовних явищ [3, с. 5].

Принцип антропоцентризму, на думку О.С. Кубрякової, виявляється в тому, що наукові об'єкти вивчаються передусім за їх роллю для людини, за їх призначенням в її життєдіяльності,

за їх функціями для розвитку людської особистості та її удосконалення [2, с. 214]. Згідно з таким підходом у центрі аналізу мовної комунікації є мовленнєва система прояву діяльності людини. Сфера людини, тобто позначення емоцій, думок, видів діяльності, є головною сферою концептуальної метафори; паремії також структуруються кризь призму антропоморфності [5, с. 120].

Різні прояви фізичного стану людини, її характеристики знаходять своє відображення у фразеологічному фонді мови. В числі таких фразеологічних одиниць англійської мови є й такі, що містять компонент-зоонім. Наприклад, людина, що має чудовий зір, метафорично порівнюється із твариною з гострим зором: *lynx-eyed* "with keen eyesight" [6, с. 58]. Гострий зір у темряві, який притаманний котятим, також стає основою метафоричного позначення людини: *cat-eyed* "able to see in the dark" [6, с. 290].

Зовнішність людини як частина її фізичного образу може викликати асоціацію із твариною, наприклад, порівняння з мавпою – *ugly as a dead monkey* [6, с. 59]. Прикраси як елемент зовнішнього вигляду людини також метафорично відображені в зоонімічній сфері – *monkey-trap* "article or decoration to help a woman charm the man" [6, с. 59]. До опису зовнішності людини віднесемо й лексичну одиницю *beaver-tail* "woman's hairstyle" [6, с. 60], яка дає найменування жіночій зачісці за допомогою образу частини тіла тварини. Людина ж з великими вухами асоціативно нагадує довговухого собаку: *hound-bred* "with long ears" [6, с. 109].

В іронічному аспекті зовнішність людини може бути порівняна з граціозністю та імпозантністю корови – *graceful / solemn as a cow* [6, с. 128] або її «стрункою» талією – *slender in the middle as a cow in the waist* [6, с. 128]. Незграбна манера ходити також викликає асоціацію із короною – *cow-footed* "of someone who wears out shoes one-sidedly" [6, с. 128]; *cow-hocked* "thick-ankled, clumsy-footed" [6, с. 128]. Ще однією твариною, яка асоціюється із непривабливою зовнішністю, є свиня – *fat as a pig* [6, с. 138]. Пряме порівняння із жабою також вживається для передачі ідеї зовнішньо непривабливої людини – *ugly as a toad* [6, с. 236]. Жаба в англійській лінгвокультурі виступає ще й символом незграбності, що засвідчується стійким порівнянням *awkward as a ground-toad* [6, с. 236].

Так, людина, яка має добрий апетит, може бути метафорично позначена як *a tiger for having appetite for something* [6, с. 58]. Якщо ж людина знаходиться в стані алкогольного сп'яніння, вона викликає в оточуючих асоціацію з мавпою: *drunk / wise as a nape* [6, с. 58]. Цей же вираз стосується й розумових здібностей людини, психоментальний стан знаходить своє відображення і в іншій «мавпячій» метафорі: *gorilla* "stupid, savage ruffian"

[6, с. 59]. Ще одним способом вираження негативного ставлення до розумових здібностей людини є метафоричне порівняння її розуму із курячим: *hen-brained / hen-headed* “witless” [6, с. 147].

Неабияка фізична сила людини актуалізується у зооморфній метафорі *bear-hug* “an embrace with both arms where the victim is strained to the breast by main strength” [6, с. 59], де використовується образ ведмежих обіймів як еталон сили. Ще однією метафорою на позначення фізичної сили є лексична одиниця *bull-moose* “very large, strong man” [6, с. 60].

Сильним, товстим в англійській фразеології є бик, про що свідчать варіації стійкого народного порівняння *fat, strong as a bull* [6, с. 126]. Ще однією твариною, яка стереотипно є сильною та багато їсть, є кінь. Цей образ реалізується у стійкому народному порівнянні *eat / work like a horse* [6, с. 115].

Хропіння та сопіння людини під час сну викликає порівняння зі свинею: *sleep like a pig / pigs / swine* “soundly and noisily” [6, с. 138].

Блискавична, швидка реакція та рух людини позначаються за допомогою порівняння із твариною, що відома своїми швидкими рухами, – ящіркою: *fast as a lizard* [6, с. 60]. Швидкий рух, біг, фізична витривалість мисливського собаки стала підставою для стійкого порівняння *run like a long dog* [6, с. 109].

Фізичний стан холоду відображено у порівнянні з компонентом-зоонімом *cold as a polar bear's backside* [6, с. 59]. Гаряча ж погода асоціюється із періодом, коли змії буквально «тануть» від спеки: *hot enough to melt snakes* [6, с. 60]. Також вважається, що ніс собаки має завжди бути холодним, тому це стало основою появи стійкого народного порівняння *cold as a dog's nose* [6, с. 285].

Голод як несприятливий фізичний стан також позначається зоонімічним фразеологізмом, який порівнює голодну людину з мисливським собакою: *hungry as a fox hound / grew* [6, с. 109]. Голодна людина також порівнюється із вовком, що притаманно багатьом лінгвокультурам, зокрема англійській: *hungry as a wolf* [6, с. 247].

Характеристика фізичного стану людини за допомогою зооморфних метафор та фразеологічних зворотів із компонентом-зоонімом реалізується в численних сталих виразах, які надають різноаспектний опис людини в її повсякденному бутті.

Зокрема, зовнішні несприятливі умови, в яких перебуває людина, вербалізуються у фразеологічних зворотах *голдний як (мов, ніби тощо) собака* [4, с. 839]; *змерз як собака* [4, с. 839]. Цікаво, що значення «холодно» може бути передано і за допомогою традиційного народного календаря та того ж образу собаки: *тремтіти як (мов, ніби тощо) собака (нес) у пилітвіку* [4, с. 839].

Зима, несприятливі погодні умови, холод також є предметами опису ще одного фразеологізму, де людина асоціативно поєднується із мишею: *згинутти як (мов, ніби тощо) руда миша зимою* [4, с. 490]. Цей сталий вираз також має у своїй семантиці компонент «напевне, неодмінно, обов'язково».

Цікавим є фразеологічна одиниця *як собаці (Сіркові, Сірку) на перелазі* [4, с. 840], яка використовується на позначення поганих фізичних кондицій людини, хвороби чи іншої недуги.

За допомогою образу собаки реалізується й ідея швидкого одужання від подібних негараздів – *загойтисся як (мов, ніби тощо) на собаці* [4, с. 840].

Людина, яка перебуває у незручному становищі (можуть бути реалізовані як фізична незручність, так і психологічна),

може бути позначена за допомогою фразеологізму *сидіти як собака в човні* [4, с. 839]. Так само пряме значення «міцно триматися» і переносне від нього «дотримуватись певної ідеї, способу мислення» реалізуються в одному фразеологізмі *триматися як собака за обгризену кістку* [4, с. 839]. Обидва стали вирази використовують як основу образу собаки в певному фізичному стані для позначення фізичного стану людини із подальшим перенесенням у сферу психоментальних характеристик.

Ще одним прикладом негативних обставин, в яких перебуває людина, є небезпека, безвихідне становище. Такий стан знайшов відображення у фразеологічній одиниці *бути як (мов, ніби тощо) миша у настиці* [4, с. 490].

Ідея перебування людини в незвичайних умовах (наприклад, коли не вмієш плавати), що може призвести навіть до летального кінця, реалізується у сталому виразі *жаба пуги дасть* [4, с. 288].

Фізична слабкість, безсилля людини позначається зворотом *муха крилом уб'є* [4, с. 514]. Фізична ж кондиція поганого зору реалізується у фразеологічному виразі *сліпа курка* [4, с. 406]. Поганий слух людини описується як *ведмідь на вухо наступив* [4, с. 72]. Значення неповороткості, фізичної незграбності людини реалізоване у вислові *як муха в сметані* [4, с. 514].

Зовнішність та її опис вважаються також фізичними ознаками, тому фразеологічний зворот *як корові сідло* [4, с. 391] ми також відносимо до цієї групи. Він має від'ємне, протилежне до прямого твердження значення «зовсім ні».

Іронічного значення «у яскравому, барвистому або багатому вбранні» набуває фразеологічний зворот *як нава* [4, с. 602], що порівнює людину з барвистим птахом. Якщо ж людина жалюгідна на вигляд, про неї можуть сказати *як мокра курка* [4, с. 406]. Людина з почервонілою шкірою (наприклад внаслідок сонячного опіку) асоціативно порівнюється з відвареним раком – *як рак* [4, с. 730].

Певною мірою схожий сенс передається у сталому виразі *чепурний як свиня в дощ* [4, с. 781], який вживається для повного заперечення змісту слова «чепурний». Ще одним виразом з подібним значенням та тим самим компонентом-зоонімом є *виглядати як свиня в хомуті* [4, с. 781] – «негарно, неполадно».

Розмір також є однією з фізичних характеристик. Фразеологізм *собака не перескочить* [4, с. 838] використовується на позначення чогось великого, предметів, якими користується людина, та й самої людини. Невеликий, малий розмір чого-небудь або кого-небудь, зокрема людини невисокого зросту, також може бути описаний за допомогою зоонімічного сталого звороту *як (мов, ніби тощо) собаки обгризли* [4, с. 839], який до того ж має зневажливий характер.

Водночас маленький розмір об'єкта матеріального світу вербалізується через асоціацію з іншою твариною, де основою для порівняння стає саме невеликий розмір тварини, – *миша не пролізе (не проскочить, не пробіжить тощо)* [4, с. 489].

Близькою до параметричних характеристик є і поняття густоти, що дає нам підставу класифікувати наведений далі фразеологізм як такий, що належить саме до цієї групи: *такий, що вовк не пролізе* [4, с. 139] із значенням «надзвичайно густий». Таке ж значення передається і за допомогою іншого фразеологізму – *такий, що вузь не пролізе* [4, с. 160].

Зазначимо також сталий вираз, який вербалізує значення «велика кількість, надзвичайно багато», де також використано образ собаки, – *собаки не їдять* [4, с. 839]. Таке ж значення передається і фразеологізмом *кури не клюють* [4, с. 406].

Водночас значення нестачі, недостатньої кількості, бідності може бути реалізоване за допомогою образу іншої тварини. Прикладом такого перенесення значення є фразеологічний зворот *як (мов, ніби тощо) церковна миша* [4, с. 490].

Цікаво, що ідея малої кількості, недостатності може вербалізуватись і за допомогою образу іншої тварини, яка в традиційній народній культурі є антагоністом миші, – *як кіт наплакав* [4, с. 378]. Значення поганого матеріального стану відображено і у фразеологічному звороті *і кішки нема чим годувати* [4, с. 378].

Також значення «без засобів існування, без підтримки» реалізоване у сталому виразі *як рак на мілкому* [4, с. 730], що порівнює людину без грошей із раком, який не може жити в мілкій воді.

З ідеєю бідності певним чином пов'язаний і фразеологічний зворот на позначення голодної людини, який використовує образ вовка, – *вовк кишки догризає* [4, с. 139].

Висновки. Проведений аналіз дає змогу стверджувати, що фразеологічні одиниці з компонентом-зоонімом в англійській та українській мовах використовуються для позначення характеристик буття людини у фізичному, психоментальному та соціальному аспектах. Перспективою подальшого дослідження є вивчення використання фразеологізмів з зоонімним компонентом для позначення інших сфер діяльності людини.

Література:

1. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В.В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 704 с.

2. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигматического анализа) / Е.С. Кубрякова // Язык и наука конца 20 века. – М., 1995. – С. 144–238.
3. Маслова В.А. Лингвокультурология / В.А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
4. Фразеологічний словник української мови : у 2 кн. / уклад. В.М. Білоноженко. – К. : Наук. думка, 1993.
5. Norrick N. How Proverbs Mean. Semantic studies in English proverbs / N. Norrick. – Berlin : Mouton Publishers, 1985. – 214 p.
6. Wilkinson P.R. A thesaurus of traditional English metaphors / P.R. Wilkinson. – London ; New York : Routledge, 1993. – 490 p.

Аладко Д. О. Характеристика человека средствами фразеологизмов с компонентом-зоонимом в английском и украинском языках

Аннотация. В статье рассматривается использование фразеологизмов с компонентом-зоонимом для обозначения характеристик человека в английском и украинском языках.

Ключевые слова: фразеологическая единица, антропоцентризм, метафора.

Aladko D. The characteristics of a human being by means of the idioms with animal name component in the English and Ukrainian languages

Summary. The article deals with the use of the idioms with animal name component for the description of the characteristics of a human being in the English and Ukrainian languages.

Key words: idiom, anthropocentrism, metaphor.